

політичний коментар

липень 2004

щомісячний огляд ситуації в Україні

Публікацію *політичний коментар* засновано у квітні 2003 року.

Керівник проекту *політичний коментар* Єгор Соболев.

Літературний редактор Надія Цісик.

Експерти: Ірина Бекешкіна, Микола Гнатюк, Наталія Мартиненко, Віра Нанівська.

Ми вдячні за допомогу та поради, які нам надавали працівники і консультанти Міжнародного центру перспективних досліджень.

Члени Наглядової ради Міжнародного центру перспективних досліджень не відповідають за оцінки та погляди, висловлені на сторінках публікації.

Хоча Міжнародний центр перспективних досліджень доклав усіх зусиль для забезпечення якості цієї публікації, ані Центр, ані його працівники, ані члени Наглядової ради Центру не відповідають за жодні збитки чи шкоду, завдані особі, яка покладалася на цю публікацію, хоч би якою була причина цих збитків чи шкоди.

Щодо отримання публікацій Центру просимо звертатися до Максима Корепанова, тел.: (044) 236-5464, e-mail: marketing@icps.kiev.ua

Адреса Міжнародного центру перспективних досліджень:
вул. Пимоненка, 13а, Київ, 04050, Україна.
Телефон: (044) 236-4477. Факс: (044) 236-4668.
E-mail: esobolev@icps.kiev.ua. Web: www.icps.kiev.ua

Адреса Фонду “Демократичні ініціативи”:
А/с В-271, Київ, 01001, Україна.
Телефон/факс: (044) 490-7057, 229-8835.
E-mail: dif@carrier.kiev.ua. Web: www.dif.org.ua

політичний коментар

число 7(13), липень 2004

У цьому числі *політичного коментаря* Міжнародний центр перспективних досліджень і Фонд “Демократичні ініціативи” представляють результати аналізу державної політики та чинників впливу на неї у червні 2004 року.

Зміст

<i>Головне</i>	<i>2</i>
<i>Зовнішні відносини</i>	<i>3</i>
<i>Політична конкуренція</i>	<i>6</i>
<i>Державна політика</i>	<i>9</i>
<i>Громадська думка</i>	<i>14</i>
<i>Економічне середовище</i>	<i>19</i>

ГОЛОВНЕ

Росія погодилася скасувати податок на експорт в Україну нафти та газу. Ця поступка віддзеркалює ефективну політику Президента РФ Владіміра Путіна, який прагне прив'язати Україну до Росії за допомогою економіки. Нову тактику не тільки батога, а й пряника обирають і Сполучені Штати. Уперше за чотири роки Президент Кучма мав повноцінну зустріч із Президентом Бушем. Розширення Євросоюзу автоматично відкрило для України нові можливості, але Київ не демонструє готовності їх використовувати (див. **Зовнішні відносини**).

Внутрішньополітична ситуація визначається очікуванням, що Кучма, який керував країною десять років, залишить свій пост. Президентів не вдається відновити більшість у парламенті, що дедалі послаблює можливості провадити рішучу політику. Два головних претенденти на місце Кучми – Віктор Ющенко та Віктор Янукович – формують коло спільників перед початком офіційної кампанії. Януковичу це вдається ліпше (див. **Політична конкуренція**).

Наближення виборів додає популізму державним рішенням. Уряд суттєво збільшує соціальні видатки, фінансуючи їх за рахунок продажу великих підприємств наближеним до нього бізнесменам. Мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення продовжено до 2007 року. Скорочення та реорганізація армії, на які погодився парламент, видаються необхідними рішеннями. А чергова спроба перетворити Україну на парламентсько-президентську республіку – нереальною (див. **Державна політика**).

Незважаючи на брак потрібних реформ, кон'юнктура зовнішніх і внутрішніх ринків для України залишається безпрецедентно сприятливою. Економічне зростання триває швидкими темпами, забезпечуючи збільшення доходів населення (див. **Економічне середовище**). Однак сприятливі економічні умови не гарантують діючому Прем'єру Януковичу перемоги на виборах. Його президентський рейтинг після прогресу на початку року падає. Недемократичні способи боротьби, до яких вдається влада, допомагають Ющенкові утримувати ліпші шанси здобути президентську владу, хоча питання про результат виборів залишається відкритим (див. **Громадська думка**).

ЗОВНІШНІ ВІДНОСИНИ

Російська Федерація

Хоча офіційно Україна проголосила своєю стратегічною метою приєднання до Європейського Союзу та НАТО, вона великою мірою залишається в зоні впливу Росії, що постійно шукає способи наближення її до себе. Використовуючи прагнення правлячих в Україні сил мати політичну підтримку та критику Заходу на адресу українського керівництва, Росія змогла залучити Україну до низки масштабних інтеграційних проектів.

Головним із них є створення Єдиного економічного простору, яке Росія почала торік разом з Україною, Білоруссю та Казахстаном. Москва хоче перетворити це об'єднання на міцний митний, економічний і валютний союз, що сприятиме орієнтації економік країн-учасниць на російську. Українська влада прагне отримати від ЄЕП реальну зону вільної торгівлі, якої Росія тривалий час уникала.

На переговорах у травні—червні Росія задекларувала готовність піти на запровадження зони вільної торгівлі. Зокрема йдеться про скасування податку на додану вартість з експорту нафти та газу до України. У червні Росія заявила, що це може відбутися з 2005 року. Президент Владімір Путін, який почав впроваджувати ефективну політику наближення України завдяки домовленостям, що відповідають інтересам українського керівництва, має всі можливості провести таке рішення через Державну Думу.

Росія задекларувала готовність піти на запровадження зони вільної торгівлі

За допомогою поступки у вигляді згоди на започаткування зони вільної торгівлі Росія сподівається прискорити процес прийняття Україною зобов'язань щодо узгодження митної та зовнішньоторгівельної політик, які вона взяла на себе, ратифікувавши в квітні договір про формування ЄЕП. Росія прагне пришвидшити формування пакета документів — так званої економічної конституції ЄЕП. Її планують ухвалити вже у вересні на зустрічі глав держав.

Формально Російська Федерація уникає надання масованої публічної підтримки будь-кому з можливих переможців президентських виборів в Україні, що відбудуться восени. Путін не каже, хто стане для Росії бажаним президентом України: Прем'єр Віктор Янукович чи лідер правої опозиції Віктор Ющенко. Однак близькі до Кремля політичні аналітики активно критикують Ющенка, представляючи його в Росії як провідника американського впливу.

Вони вважають, що в інтересах Москви треба, аби новий президент України був зацікавлений в отриманні від неї політичної підтримки та сприяв подальшому просуванню розпочатих інтеграційних проектів. З огляду на це прийнятним результатом виборів для Росії був би третій термін президентства Кучми або прихід до влади Януковича, якого розглядають як наступника політики Кучми.

Близькі до Кремля політологи активно критикують Ющенка

Росія близька до здобуття від України вигідного рішення про використання нафтопроводу “Одеса — Броди” для транзиту російської нафти в південно-східному напрямку. У травні російська компанія блокувала спробу України здійснити технічне прокачування нафти територією Словаччини. Безрезультатно закінчився і українсько-польський економічний форум в Ялті. Планувалося, що в Криму Україна і Польща парафують угоду про створення спільного підприємства для спорудження на території Польщі ділянки нафтогону “Одеса — Броди”, але цього не сталося.

Шанси Росії домогтися реверсного транспортування нафти через нафтогін “Одеса – Броди” зростають

Невикористання нафтопроводу, спорудженого для транзиту каспійської нафти до Західної Європи, поліпшує шанси Росії домогтися транспортування її нафти з нафтопроводу “Дружба” до Одеси. Таке рішення стане новою ланкою, що пов’яже економіки двох країн і посилить залежність енергетичної галузі України від Російської Федерації.

Сполучені Штати Америки

Після майже чотирирічної перерви, пов’язаної з охолодженням українсько-американських відносин через скандали навколо Президента Кучми¹, у червні відбулося відновлення контактів на найвищому рівні. У рамках засідання Комісії “Україна – НАТО”, що відбулося під час Стамбульського саміту НАТО, Президент Кучма зустрівся з Президентом США Джорджем Бушем.

Зустріч підтвердила корекцію політики США, яка останніми роками базувалася винятково на критиці на адресу Кучми. Зміна її в бік тактики не тільки батога, а й пряника має кілька причин.

Кучма вперше мав повноцінну зустріч з Бушем

Президенту Бушу необхідно продемонструвати ефективність своєї зовнішньої політики перед виборами. Зокрема він потребує збереження українських військовиків в Іраку. Після формального відновлення суверенітету Іраку та передачі 29 червня тимчасовому урядові владних повноважень коаліційні війська продовжують забезпечувати керування процесу. З огляду на перебіг кампанії в США це – один із ключових моментів для Буша.

Інша причина корекції політики в тому, що США прагнуть мати вплив на поведінку української влади під час президентських виборів. Їхні результати визначатимуть збереження курсу України на зближення з НАТО та ЄС, альтернативою чого є тісніший союз із Росією. Це потребує активізації контактів з Кучмою, якого переконують не балотуватися втретє та організувати демократичні вибори нового президента.

Вашингтон концентрує увагу на проведенні чесних виборів, а не на підтримці кандидатів

США не роблять безперечної ставки на Ющенка, як це могло здатися раніше. Вони готові співпрацювати і з Януковичем, якщо він підтримуватиме європейську орієнтацію України. Оскільки суттєвий вплив на поведінку нового президента матиме легітимність його обрання, Вашингтон концентрує свою увагу на проведенні чесних і прозорих виборів.

Президентські вибори в Україні стають основним питанням, яке визначає двостороннє співробітництво зі США. Вашингтон нині ув’язує із цим низку інших принципових для України питань – від вступу до Світової організації торгівлі до плану дій щодо членства в НАТО.

НАТО відклало рішення щодо України до закінчення виборів

На Стамбульському саміті лідери країн НАТО відклали політичні рішення щодо України до закінчення виборів президента. Наступне засідання комісії “Україна – НАТО” в грудні стане визначальним для перспектив членства України.

Україна є важливим для альянсу партнером у сфері забезпечення безпеки і має потенціал для протистояння новим викликам і загрозам та підтримки миротворчих операцій НАТО. У Стамбулі Україну було запрошено до участі у спільних патрулюваннях у Середземному морі, що є реальним внеском України в зміцнення безпеки. Україна – одна з небагатьох країн, поряд зі США та Росією, яка володіє потенціалом стратегічних перевезень. Підписаний у червні Меморандум про стратегічні перевезення створює правові засади використання військами НАТО повітряного простору та

¹ Ідеться про звинувачення Леоніда Кучми в організації вбивства журналіста Георгія Гонгадзе та поставці систем електронної розвідки “Кольчуга” до Іраку.

інфраструктури в його миротворчих місіях і в перспективі сприятиме використанню українських транспортних літаків у розробці країнами альянсу 2012 року власного транспортного літака.

Європейський Союз

Відносини України з ЄС переживають кризу. Намагання України отримати від Євросоюзу статус асоційованого члена, на що українські дипломати витратили останні роки, наштовхнулися на відмову Брюсселя. ЄС, зайнятий приєднанням більшості країн Центральної та Східної Європи, не готовий дати відповідь щодо плану приєднання України до нього з огляду на її повільну демократизацію та низький рівень розвитку економіки.

Відносини приречені розвиватися. У травні розширений ЄС став найбільшим сусідом і торговим партнером України. Уперше за багато століть Україна опинилася в новій геополітичній і геоекономічній ситуації, коли її найбільшим зовнішнім партнером не є Росія. З ухваленням у червні Конституції ЄС подолано колишній статус міжнародної організації, який гальмував європейську єдність: ЄС став квазідержавним об'єднанням із більшою координацією зовнішньої політики. Це створює нові можливості для України.

Нова розстановка сил в Європарламенті, вибори до якого відбулися в червні, також сприятиме поглибленню взаємин між ЄС та Україною. Відтепер Європарламент включатиме проукраїнськи налаштованих делегатів від нових членів ЄС з Центральної та Східної Європи. Вони зацікавлені в русі України в європейському напрямі, тому готові лобювати її інтереси в Брюсселі.

Якою мірою Україна використає нові можливості, залежить від того, як вона зможе реалізувати переваги запропонованого їй на найближчі роки статусу сусіда. Він передбачає розвиток економічної та культурної співпраці з ЄС.

Уже зрозуміло, що новий План дій “Україна – ЄС”, що має визначити напрями співпраці, не буде узгоджено, як планувала Єврокомісія, до саміту, який відбудеться 8 липня в Гаазі. Після кількомісячної перерви в червні сторони провели четвертий раунд консультацій щодо Плану дій. Україна наполягає на включенні до Плану дій її пропозицій щодо спрощення візового режиму, забезпечення прав громадян України, які тимчасово працюють в ЄС, і створення зони вільної торгівлі.

Принципова позиція щодо Плану дій є також спробою України виторгувати для себе статус країни з ринковою економікою. Його відсутність ставить українські підприємства, передусім металургійні, у нерівні умови із закордонними конкурентами. Через антидемпінгові мита ЄС, які можуть застосовувати до української продукції, доступ до ринків нових держав-членів став обмеженішим з 1 травня.

Представництво України при ЄС після завершення чергового раунду переговорів двох сторін наприкінці червня оприлюднило в Брюсселі заяву, в якій критикує ЄС за “неспроможність сформулювати позицію чи висловити конкретні зауваження та пропозиції” щодо надання Україні ринкового статусу.

Проблеми України із захистом прав людини, свободи слова, верховенства права та їх загострення перед президентськими виборами зменшують можливість України досягти успіху у відносинах з ЄС. Це також стосується європейських організацій, передусім Ради Європи. За кількістю слухань питань щодо України Парламентською асамблеєю Ради Європи Україна посідає друге місце. Вона знову потрапила під небезпеку виключення з цієї організації. Це питання сесія ПАРЕ розгляне восени цього року.

Конституція ЄС створює нові можливості для України

Новий План дій “Україна – ЄС” не буде узгоджено вчасно

ПОЛІТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ

Україна перебуває напередодні президентських виборів, після яких розстановка політичних сил і ключові цілі державної політики, найімовірніше, зазнають великих змін. Президент Леонід Кучма, який керує країною впродовж останніх десяти років, закінчує свій другий термін перебування на цій посаді.

Хоча Конституційний Суд 2003 року надав Кучмі право втретє балотуватися, Президенту буде важко відмовитися від обіцянки піти, яку він постійно повторює. З-поміж інших країн цей крок може знайти підтримку тільки в Росії, яка зацікавлена в розвитку розпочатих за Кучми спільних проєктів, що прив'язують до неї Україну. Однак рішення Кучми спробувати зберегти владу обов'язково зустрінє протидію Заходу. США не раз давали зрозуміти українському лідеру, що його майбутня легітимність залежить від того, наскільки демократично відбуватимуться найближчі вибори. На якості виборів наголосили учасники комісії "Україна – НАТО", що зібралася під час червеневого саміту альянсу в Стамбулі.

Кучмі буде важко знайти підтримку всередині України. За даними соціологів, кількість осіб, готових за нього голосувати, не перевищує 10%, а переважна більшість українців засуджують ідею його балотування. Фактично Кучма може виграти вибори тільки за рахунок розправи над основними претендентами на президентське крісло або масштабної фальсифікації. Проти цього готові повстати всі опозиційні сили, з-поміж яких найбільшою є правоцентристський блок партій "Наша Україна" на чолі з популярним Віктором Ющенком. У балотуванні Кучми не зацікавлений також Прем'єр-міністр Віктор Янукович, який сподівається виграти вибори у Віктора Ющенка.

Кучмі не вдається відновити більшість у Верховній Раді

Сподівання, що після виборів в Україні буде новий лідер, у квітні позбавили Кучму більшості в парламенті, яку чинний глава держави тиском і привілеями створив 2002 року. Після виходу з неї частини депутатів може бути мобілізовано не більше 48% голосів. Ті, хто покинув більшість, не приєдналися до опозиційних сил, а утворили нейтральну групу "Центр" або стали позафракційними.

Після того як у червні частина депутатів "Центру" повернулася до пропрезидентської фракції аграріїв, яку очолив спікер Верховної Ради Володимир Литвин, група опинилася на грані розпаду, але змогла залучити нових членів. Разом "Центр" і позафракційні депутати мають 7% голосів, унеможливаючи повернення Президентом контролю над Верховною Радою. Ще 26% депутатів є прихильниками Ющенка, 18% представляють ліві Комуністичну та Соціалістичну партії, які готуються до самостійної участі у виборах.

Втрата більшості у Верховній Раді послаблює можливості Кучми та його прихильників провадити потрібні рішення. З урахуванням того, що Президент і коаліція сил, які підтримують його і тісно пов'язані з великим бізнесом, мають проблеми з виробленням узгодженої ефективної програми дій, це робить державну політику нерішучою та неефективною.

Проголошений курс на євроатлантичну інтеграцію та створення конкурентної економіки великою мірою залишається декларативним. Зовнішня політика є заручницею прагнення мати підтримку Росії та готовності змагатися з конкурентами всередині країни за допомогою недемократичних методів. Це заважає виробленню оптимальних рішень і досягненню мети України у відносинах зі США та Європейським Союзом.

У внутрішній політиці реформи, необхідні для поліпшення механізмів, що забезпечують права людини: судової системи та системи слідства, боротьби зі злочинністю та свободи слова, не тільки не просуваються — їх взагалі не проголошено метою. Поза тим у червні черговим доказом гігантського масштабу проблем стало просочення в пресу інформації, що підтверджує стеження міліції за вбитим 2000 року журналістом Георгієм Гонгадзе, а також свідчить про вбивство 2003 року одного з головних свідків у цій справі. Генеральна прокуратура, яку звинувачують у небажанні розслідувати справу, до якої причетний Кучма, у відповідь порушила кримінальну справу за фактом розголошення даних слідства.

**Просочення
інформації
у справі Гонгадзе
знову підтвердило
жахливий стан
правоохоронних
органів**

В економічній політиці можна виокремити неабияку активізацію приватизації державних підприємств у 2003–2004 роках внаслідок збігання інтересів великого бізнесу, який прагне розподілити власність до президентських виборів, і уряду, зацікавленого у збільшенні соціальних видатків бюджету. У червні уряд здійснив відверто неконкурентний продаж металургійного комбінату “Криворіжсталь”, який успішно працював як державне підприємство. “Криворіжсталь” придбали два великих бізнесмени — Ринат Ахметов, який має тісний зв’язок з Прем’єром Віктором Януковичем, і Віктор Пінчук, одружений на доньці Президента Леоніда Кучми. До всього вони заплатили меншу ціну, ніж запропонували іноземні претенденти: LNM і “Севєрсталь”.

Досягненням уряду можна назвати початок багатоетапної реформи соціального забезпечення та зниження частини податків з 2004 року. З іншого боку, прагнучи здобути підтримку виборців, уряд дедалі частіше використовує шкідливе адміністративне регулювання цін. Необхідні галузеві реформи, зокрема в сільському господарстві, енергетиці та житлово-комунальній сфері, постійно відкладають.

Ініційована Кучмою 2002 року зміна політичного устрою через перетворення України з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку, яка могла б згладити авторитарні риси сучасної системи, навряд чи здобуде підтримку парламенту.

У червні ліві та пропрезидентські фракції 278 голосами схвалили черговий проект змін Конституції, що зменшує повноваження наступного президента на користь парламенту та уряду. Фактично він повторює попередній законопроект, що здобув у квітні 294 замість 300 потрібних голосів у парламенті. За новий проект знов не проголосували правоцентристи — “Наша Україна” та Блок Юлії Тимошенко, які прагнуть зберегти владу для Ющенка, який має найбільший президентський рейтинг. Без їхньої підтримки остаточне голосування за поправки, що відбудеться восени, найвірогідніше, буде також негативним.

Відрив Ющенка та Януковича в рейтингу можливих кандидатів у президенти дає підстави прогнозувати, що президентом стане один з них. Іншим політикам буде важко втрутитися в їхній двобій.

Прем’єр, якого розглядають як наступника прихильної політики Кучми щодо інтересів Росії та великих бізнесменів, намагається здобути підтримку в коаліції, яку сформував чинний Президент. Кучма підтримує це, сподіваючись, що в разі обрання він матиме вплив на Януковича. У квітні з ініціативи Президента Януковича проголошено спільним кандидатом від коаліції. Намір підтримати його кампанію вже задекларували очолювана ним Партія регіонів, Соціал-демократична партія (Об’єднана), “Трудова Україна”, Аграрна, Народно-демократична партії та парламентські групи “Демократичні ініціативи — Народовладдя” і “Союз”. Тільки один політик з коаліції — экс-прем’єр Анатолій Кінах, який очолює Партію промис-

**Янукович здобув
підтримку майже
всієї коаліції Кучми**

ловців і підприємців, декларує бажання самостійно брати участь у виборах. Однак він може підтримати Януковича в другому турі.

Привабливість Януковича для інших політичних сил підвищує зростання рейтингу його підтримки серед населення, що спостерігається з початку року. В обмін на підтримку Януковича сили коаліції сподіваються зберегти свою присутність у владі.

Ющенко йде на вибори під гаслами радикальних змін, називаючи правлячу коаліцію бандитською. Опозиційний кандидат обіцяє наповнити реальними справами процес інтеграції України в Євросоюз, знизити рівень корупції влади та вплив великого бізнесу на її рішення. Однак він має проблеми з пошуком політичних спільників і проведенням переконливої кампанії.

Ющенко уклав угоду з Тимошенко

З інших опозиційних сил його погодилася підтримати тільки Юлія Тимошенко, яка має спільний з Ющенком електорат і сподівається зробити швидку кар'єру в разі його обрання. У червні вони уклали офіційну угоду про спільну кампанію та розподіл влади в разі перемоги. Ще одним успіхом Ющенка можна вважати залучення до себе незалежного віце-спікера Верховної Ради Олександра Зінченка², якого призначено керівником штабу.

Інші лідери опозиції – керівники Комуністичної й Соціалістичної партій Петро Симоненко та Олександр Мороз – готуються до самостійної участі у виборах. Симоненко, якого з Ющенком роз'єднують ідеологічні суперечності та давня ворожість комуністів і націоналістів, найімовірніше, перетвориться на одного з головних опонентів лідера “Нашої України” під час виборів. З Морозом Ющенко після марних спроб залучити його до своєї кампанії намагається укласти угоду про нейтралітет у першому турі виборів і підтримку в другому. Однак співпраця між ними ускладнюється протистоянням у конституційній реформі. Мороз як один з авторів ідеї обмеження президентської влади покладає на Ющенка відповідальність за її неуспіх. До всього він має дедалі більше сумнівів у тому, що Ющенко зможе перемогти Януковича.

Висока ціна президентської влади загрожує перетворенням виборів на справжню війну. Після зірваних виборів мера Мукачєвого вибори двох депутатів від територіальних округів, що відбулися у травні–червні в Одесі та Полтаві, супроводжувалися багатьма зловживаннями. Якість президентських виборів великою мірою залежить від Кучми, який зберігає контроль над силовиками та місцевими чиновниками.

Якщо вибори відбудуться з великими зловживаннями, сторона, що програє, найвірогідніше, відмовиться їх визнати. Очолюваний Ющенком блок партій “Наша Україна” заявляє, що в разі фальсифікації виборів він організує масштабні акції протесту.

² Раніше входив до лав СДПУ(О).

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА

Україна намагається реформувати Збройні сили, що перебувають у кризі

У червні Президент і Верховна Рада за пропозицією уряду ухвалили низку рішень, націлених на реформування Збройних сил. Вони перебувають у вкрай незадовільному стані і, за оцінкою Міністерства оборони, без негайного реформування можуть зазнати колапсу вже 2006 року. Основні причини – завеликі розміри української армії, яка становить близько 355 тис. військовослужбовців, і гострий брак фінансування її потреб. Фактично більшість Збройних сил небоєздатна.

Президент затвердив нову військову доктрину, яка є основою стратегічних рішень і програм у військовій сфері. З-поміж внутрішніх загроз визнано зниження рівня забезпеченості української армії та нагромадження застарілої військової техніки і боєприпасів. З-поміж зовнішніх – незавершеність оформлення державного кордону і нестабільність у сусідніх країнах. Умовою досягнення військової безпеки країни названо вступ України до НАТО та ЄС.

Умовою досягнення безпеки названо вступ до НАТО

Президент також ухвалив Стратегічний оборонний бюлетень, покликаний стати планом реформ до 2015 року. Планується скоротити війська до 100 тис., остаточно перейти на формування армії за контрактом, оснастити її сучасним озброєнням з акцентом на високоточну зброю, засоби управління та розвідки. Бюлетень передбачає максимальне залучення вітчизняних виробників. Умовою реформування визначено досягнення сумісності з військами НАТО.

Верховна Рада розпочала втілення положень бюлетеня, ухваливши за пропозицією уряду об'єднання Військово-повітряних сил і сил Протиповітряної оборони в Повітряні сили. За твердженням Міністерства оборони, це надасть змогу підвищити ефективність управління військами та заощадить до 40% коштів, які досі виділяли на утримання цих двох видів. До ухвалення цього закону Україна залишалась єдиною країною в Європі, де існувала чотиривидова система Збройних сил. Це рішення дістало підтримку 368 депутатів.

Верховна Рада з другої спроби ухвалила також закон, внесений Президентом, що передбачає скорочення Збройних сил на 70 тис. до 285 тис. осіб у 2004–2005 роках. Рішення здобуло 238 голосів “за” від пропрезидентських фракцій і фракції Соціалістичної партії. Не підтримали закон опозиційні партії “Нашої України”, Блоку Тимошенко та Комуністичної партії.

Поза тим Україна вирішила направити на запрошення ООН своїх миротворців до Кот-д’Івуара. Українські миротворці повинні стежити і контролювати припинення вогню, переміщення збройних сил, здійснювати роззброєння, демобілізацію, репатріацію і розселення колишніх воюючих сторін. Українські миротворці також мусять сприяти наданню гуманітарної допомоги, підтримувати мирний процес, зокрема допомагати урядові країни встановити владу на всій її території і готуватися до президентських виборів.

Україна направила миротворців до Кот-д’Івуара

Україна стала 41-ою країною, яка направила своїх військовиків у цей регіон. Вона входить до першої десятки найбільших постачальників персоналу до складу операцій з підтримання миру під егідою ООН з-поміж 100 країн і є першою серед країн Європи. Зараз понад 3,3 тис. військовослужбовців і працівників органів внутрішніх справ представляють Україну

в 14 міжнародних миротворчих операціях, зокрема в місіях ООН у Грузії, Ефіопії та Еритреї, Сьєрра-Леоне, Демократичній Республіці Конго, Косові, Ліберії, Лівані, Боснії та Герцеговині, Македонії, у спільних миротворчих силах у Придністровському регіоні Республіки Молдова, Міжнародних силах з підтримання миру в Косові та Коаліційних об'єднаних оперативних силах в Іраку.

Новий проект запровадження парламентсько-президентської системи попередньо схвалено

Верховна Рада ухвалила в першому читанні проект змін до Конституції, що передає чималу частину повноважень наступного президента парламентові та урядові. Ідея конституційної реформи – обмеження ризиків встановлення новим президентом авторитарного режиму правління, в якому звинувачують чинного Президента Кучму.

Конституційна реформа повторює ініціативу, що не вдалася

Поправки позбавляють президента права призначати та звільняти уряд, керівників державних комітетів, голів обласних і районних державних адміністрацій і голову Служби безпеки. Права формувати та відправляти у відставку уряд мають відійти до Верховної Ради, термін повноважень якої з 2006 року, коли відбудуться чергові вибори парламенту, збільшується з чотирьох до п'яти років. Влада уряду на чолі з прем'єр-міністром має посилюватися через надання їм права призначати та звільняти керівників державних комітетів і голів обласних і районних адміністрацій. Президент збереже права блокувати рішення парламенту та уряду, формувати зовнішню політику, призначати та звільняти послів, генерального прокурора та половину складу Конституційного Суду.

За цю ініціативу проголосували 278 депутатів з пропрезидентських фракцій, фракцій Комуністичної і Соціалістичної партій та частина позафракційних. Не підтримали проект депутати “Нашої України”, Блоку Юлії Тимошенко, групи “Центр” та інша частина позафракційних.

Фактично ухвалені поправки повторюють попередню ініціативу, що пройшла перше читання в грудні 2003 року, але не знайшла достатньої підтримки в квітні цього року, коли проголосувало 294 замість 300 потрібних депутатів. Існує дуже велика вірогідність того, що така сама доля спіткає і новий законопроект.

“Наша Україна” продовжує блокувати зміни

“Наша Україна”, чий 100 голосів гарантували б проведення змін, якби блок вирішив їх підтримати, сподівається зберегти владу в повному обсязі для свого лідера Ющенка. Блок відмовився підтримувати інший проект поправок до Конституції, який підготував один з лобістів конституційної реформи лідер соціалістів Олександр Мороз. Утім, цей проект враховував чималу частину критики блоку Ющенка на адресу реформи, зокрема посилював місцеве самоврядування. Через блокування “Нашої України” він не набрав достатньо голосів навіть для першого читання.

Інші провідні лобісти реформи – глава Адміністрації Президента Віктор Медведчук і лідер комуністів Петро Симоненко можуть зіткнутися ще з однією проблемою. Під час остаточного розгляду ухваленого проекту, запланованого на осінь, законопроект може не підтримати пропрезидентська фракція “Регіони України”, фактичний лідер якої Прем'єр Віктор Янукович також готується до участі у виборах. Зараз Кучма контролює його діяльність, але залежність Януковича слабшає мірою наближення дня виборів.

Парламент та уряд збільшують видатки бюджету перед виборами

У червні ухвалено низку рішень, пов'язаних із наближенням виборів. Вони розраховані на збільшення соціальних програм і пільг бідним прошаркам населення.

Парламент ухвалив закон, що збільшує видатки бюджету на 8 млрд. гривень. Це дасть можливість підвищити мінімальну зарплату працівникам бюджетних організацій з 205 до 237 гривень з 1 вересня, а не з 1 листопада, як було заплановано. Ухвалений закон ініціював Прем'єр Янукович.

Бюджет збільшено на 8 млрд. гривень

Схоже рішення кілька місяців лобювала “Наша Україна”, яка звинувачувала уряд у приховуванні доходів бюджету і вимагала збільшення соціальних програм на 10 млрд. гривень. Таким чином Ющенко намагався вибити з рук Януковича один з його передвиборних козирів – підвищення розміру заробітної плати та пенсій. Ухвалений закон “Наша Україна” не підтримала, так само як і Блок Тимошенко та Комуністична партія.

Верховна Рада також збільшила пільги зі сплати податку з доходів фізичних осіб для самотніх матерів і батьків, осіб, які утримують дитину-інваліда, багатодітних сімей. Підвищено допомогу малозабезпеченим сім'ям з дітьми.

Збільшення бюджету буде профінансовано переважно за рахунок коштів від приватизації. План приватизації на 2004 рік уже перевиконано у зв'язку з продажем великого металургійного заводу “Криворіжсталь”. Кошти, отримані понад плановані, вирішено витратити на погашення заборгованості із зарплати на державних і сільськогосподарських підприємствах, яким будуть надані позики, а також на підвищення пенсій та інших соціальних виплат.

У червні було продано 93,2% акцій державного підприємства “Криворіжсталь”. Підприємство є одним з найбільших виробників металопродукції в Україні, що має 20% українського ринку і посідає двадцять шосте місце у світі за обсягом виробництва сталі.

Продаж “Криворіжсталі” – результат тиску великих українських бізнес-груп, які намагаються закріпити права власності на великі підприємства до президентських виборів. Новим його власником став консорціум “Інвестиційно-металургійний союз”. До його складу увійшли дев'ять учасників, з-поміж яких – найвпливовіші в Україні фінансово-промислові групи корпорація “Інтерпайп” і ЗАТ “Систем Кепітал Менеджмент”. Пакет акцій продано за 4 260 млн. гривень.

“Криворіжсталь” продано близькому бізнесу

Умови конкурсу містили жорсткі вимоги, що фактично унеможливили перемогу іноземних компаній, які пропонували за “Криворіжсталь” більше грошей, ніж “Інвестиційно-металургійний союз”³.

Реформу житлово-комунального сектору фактично відкладено

За пропозицією уряду Верховна Рада ухвалила загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2010 роки, а також низку законів, які мають стати підґрунтям реформ

² Консорціум LNM Group-US Steel пропонував за “Криворіжсталь” 7,95 млрд. грн.

у ЖКГ⁴. Програма є рамкою, що задає тільки напрями реформи. Вона складається із загальних формулювань, не пропонуючи способів вирішення великих проблем галузі, що потребують негайної уваги. Такі закони ухвалювали й раніше, але їх фактично не виконували. Отже, поступ у реформах ЖКГ залишається під великим запитанням.

Антиінфляційні цілі уряду домінують над завданнями ефективного управління

Навпаки, уряд створив комісію, що займатиметься регулюванням цін у житлово-комунальному господарстві і міському пасажирському транспорті. Рішення свідчить про перемогу антиінфляційного пріоритету уряду над завданням ефективного управління, принаймні у короткостроковій перспективі.

Уряд створив єдину енергетичну компанію

У червні реалізовано ініціативу Президента про створення Національної акціонерної компанії “Енергетична компанія України” (ЕКУ), статутний фонд якої об’єднуватиме акції енергетичних компаній, що належать державі. Ідея полягає в централізації управління енергетичною системою України⁵. Посилення уваги уряду до енергетики можна пояснити, з одного боку, фінансовими негараздами більшості компаній, з іншого – загрозою втрати контролю над стратегічно важливим сектором економіки внаслідок приватизації.

Створення ЕКУ навряд чи допоможе вирішити проблеми енергетики

Створення ЕКУ, однак, навряд чи допоможе вирішити проблеми енергетики, оскільки зводить нанівець те, що можна вважати досягненнями попередніх реформ в енергетиці: національний регуляторний орган та оптовий ринок електроенергії забезпечують прозоріше функціонування підприємств у галузі порівняно з нафтогазовим комплексом чи залізницею; відокремлення конкурентних видів діяльності в енергетиці країни від монопольних, запобігає необґрунтованому завищенню цін на потенційно конкурентному ринку генерації⁶.

Парламент продовжив мораторій на продаж землі до 2007 року

Верховна Рада продовжила мораторій на купівлю-продаж землі сільсько-господарського призначення до 2007 року. Уперше мораторій затверджено Земельним кодексом 2001 року на термін оформлення права власності на землю. Чинність мораторію закінчувалася 1 січня 2005 року.

Продовження мораторію ініційовано представниками Аграрної партії та фракції “Регіони України”. За рішення проголосували всі парламентські фракції за винятком “Трудової України”, яка не взяла участі в голосуванні. Продовження мораторію формально зумовлено тим, що не всі власники земельних сертифікатів отримали державні акти на право власності на землю та ухвалено не всі закони, передбачені Земельним кодексом, зокрема про земельний кадастр, ринок землі тощо.

⁴ Див. законопроекти “Про житлово-комунальні послуги”, “Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу”, “Житловий кодекс”.

⁵ Уряд також має наміри створити такі національні компанії в інших галузях економіки: у видобутку вугілля, виробництві титану, авіабудуванні, сільськогосподарському машинобудуванні.

⁶ Зменшення конкуренції в енергетиці (передусім на ОРЕ) є ймовірним наслідком створення ЕКУ. Оскільки тільки одна з п’яти найбільших генеруючих компаній – ТОВ “Східенерго” – приватна, концентрація державних компаній у генерації стримуватиме конкуренцію.

Позитивним наслідком продовження мораторію є те, що власники землі та потенційні її продавці, слабо обізнані зі своїми правами та обов'язками, не опиняться в менш вигідному порівняно з покупцями становищі й не продаватимуть землю за заниженими цінами. З-поміж негативних результатів рішення – 1) виснаження ґрунтів, що є наслідком відносин короткострокової оренди, які не створюють стимулів для збереження родючості землі; 2) неможливість залучення додаткових (довгострокових) коштів у сільське господарство через заставу землі; 3) подальше використання тіньових схем купівлі-продажу землі. Відкладання продажу землі не даватиме змоги підвищити ефективність сільського господарства завдяки переходу землі до дбайливішого власника.

***Мораторій
гальмуватиме
модернізацію
аграрного сектору***

ГРОМАДСЬКА ДУМКА

Незважаючи на економічне зростання України, довіра населення до інститутів влади та політичних діячів перебуває на вкрай низькому рівні.

У червні рейтинг довіри до Верховної Ради залишився на рівні -47 (див. **ТАБЛИЦЮ 1**). Рейтинг довіри до Президента погіршився на 1 пункт до -42, до уряду – на 3 пункти до -40. Рейтинг довіри до уряду за травень–червень знизився на 5 пунктів, що, очевидно, є наслідком підвищення цін на бензин і продукти харчування.

Період з травня до червня ознаменувався катастрофічним спадом рівня довіри до всіх силових і правоохоронних структур, що, найімовірніше, пов'язано з вибухами на військових складах під Мелітополем.

Таблиця 1. Динаміка рівня довіри до державних інституцій: червень 2003 – червень 2004 (баланс довіри/недовіри⁷), %⁸

Державні інституції	Червень 2003	Жовтень 2003	Грудень 2003	Січень 2004	Лютий 2004	Березень 2004	Квітень 2004	Травень 2004	Червень 2004
Збройні сили України	0	-8	-2	+2	-1	-2	+1	0	-18
СБУ	-8	-10	-8	-2	-3	-7	-5	-5	-18
Прокуратура України	-24	-29	-27	-22	-24	-25	-22	-22	-31
Суд в Україні	-27	-35	-29	-25	-26	-26	-28	-23	-33
Уряд України	-41	-43	-43	-37	-35	-39	-35	-37	-40
Президент України	-45	-52	-50	-40	-41	-41	-40	-41	-42
Міліція	-32	-42	-43	-30	-38	-33	-41	-34	-46
Верховна Рада України	-43	-51	-50	-50	-49	-46	-45	-47	-47

Усі без винятку провідні українські політики мають від'ємний рейтинг довіри/недовіри. Ставлення до більшості з них – і з правлячої коаліції, і з опозиційних сил – упродовж 2003 року погіршилося. Тотальній недовірі сприяють нерозвинена практика провадження публічної політики та орієнтована на знищення конкурентів боротьба між політичними силами, що супроводжується використанням брудних технологій.

У червні лідер рейтингу Віктор Ющенко поліпшив його на 4 пункти до -15 (див. **ТАБЛИЦЮ 2**). Він має позитивний баланс довіри/недовіри у більшості регіонів. У Північно-Західному і Західному регіонах його рейтинг становить

Довіра до Ющенка зростає, до Януковича падає

⁷ Баланс довіри/недовіри вираховують за різницею між повною довірою та повною недовірою.

⁸ Опитування проводили компанія “Тейлор Нельсон Софрез Україна” та Фонд “Демократичні ініціативи” 2–9 червня, 2–9 жовтня, 30 жовтня – 6 листопада, 29 листопада – 5 грудня 2003 року і фірма СОЦІС спільно з Фондом “Демократичні ініціативи” 26 грудня 2003 року – 5 січня 2004 року, 1–8 лютого, 1–10 березня, 1–12 квітня, 29 квітня – 6 травня та 27 травня – 4 червня 2004 року. Вибірка репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками в усіх регіонах України. Щоразу було опитано по 1 200 респондентів. Похибка репрезентативності – у межах 3%.

+29, Центральному – +9, Північному – +7, Південно-Західному – +3% та в Києві – +6. Проте дуже негативним є його показник у Східному – -69, Південно-Східному – -39 регіонах і в Криму – -40.

Віктор Янукович, який до квітня постійно поліпшував рейтинг довіри, за два останні місяці відчутно втратив. Його рейтинг впав на 8 пунктів до -25. Вірогідно, це наслідок скандальних виборів у Мукачевому, вибухів під Мелітополем і підвищення цін на бензин і продукти харчування. У червні позитивний баланс довіри/недовіри Віктор Янукович мав лише у своєму рідному Східному регіоні (+12). Найгірший баланс довіри/недовіри Янукович має в Києві (-63), у Центральному (-53) та в Західному (-49) регіонах.

Вибухи ще більше зруйнували рейтинг міністра оборони Євгена Марчука – на 8 пунктів до -47. Порівняно з травнем найбільших втрат зазнала довіра саме до нього.

Таблиця 2. Динаміка рівня довіри до політичних лідерів: червень 2003 – червень 2004 (баланс довіри/недовіри), %⁹

Політичні лідери	Червень 2003	Жовтень 2003	Грудень 2003	Січень 2004	Лютий 2004	Березень 2004	Квітень 2004	Травень 2004	Червень 2004
Віктор Ющенко	-6	-13	-19	-11	-13	-14	-20	-19	-15
Віктор Янукович	-27	-29	-30	-30	-24	-23	-17	-23	-25
Олександр Мороз	-28	-31	-29	-25	-32	-26	-24	-34	-27
Сергій Тігіпко	-27	-31	-31	-23	-26	-23	-23	-29	-28
Петро Симоненко	-34	-35	-29	-31	-36	-33	-31	-35	-34
Володимир Литвин	-30	-36	-38	-30	-32	-31	-32	-33	-36
Леонід Кучма	-48	-54	-51	-43	-41	-44	-43	-43	-45
Євген Марчук	-37	-43	-39	-39	-38	-36	-42	-39	-47
Юлія Тимошенко	-34	-47	-46	-34	-46	-47	-49	-50	-47
Віктор Медведчук	-41	-50	-47	-50	-46	-48	-52	-51	-52

Уже до початку офіційної реєстрації кандидатів можна було зробити висновок: якщо на вибори підуть Віктор Ющенко і Віктор Янукович, вони й стануть суперниками в другому турі, незважаючи на загальну кількість кандидатів, які підуть на президентські вибори (див. ТАБЛИЦЮ 3).

Виборці дедалі більше зосереджуються на Януковичу як основному кандидатові від влади і Ющенко як основному кандидатові від опозиції. За Януковича готові віддати свої голоси 60% тих 13%, що хотіли б на виборах підтримати кандидата від влади. За Ющенка готові проголосувати 50% тих 36%, які орієнтуються на кандидата від опозиції.

⁹ Опитування проводили компанія “Тейлор Нельсон Софрез Україна” та Фонд “Демократичні ініціативи” 2–9 червня, 2–9 жовтня, 30 жовтня – 6 листопада, 29 листопада – 5 грудня 2003 року та фірма СОЦІС спільно з Фондом “Демократичні ініціативи” 26 грудня 2003 року – 5 січня, 1–8 лютого, 1–10 березня, 1–12 квітня, 29 квітня – 6 травня та 27 травня – 4 червня 2004 року. Вибірка репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками в усіх регіонах України. Щоразу було опитано по 1 200 респондентів. Похибка репрезентативності – у межах 3%.

Якби вибори президента відбулися на початку червня, переможцем першого туру став би Ющенко. Його виборчий рейтинг зріс на 5 пунктів упродовж травня–червня до 27%. Найбільше голосів він мав у Києві (50%), у Західному (52%), Північно-Західному (49%), Південно-Західному (46%), Центральному (37%) та Північному (31%) регіонах. Найменшою була електоральна підтримка Ющенка у Східному (3%), Південному (12%), Південно-Східному (12%) регіонах і в Криму (10%).

Виборчий рейтинг його суперника Януковича в червні знову зріс на 1 пункт до 18%. За нього найбільше проголосували б у Східному регіоні (42%, що становить 37% усього його електорату першого туру), Південно-Західному (23%), Південному (21%), Північно-Східному (20%) регіонах і в Криму (20%). Мінімальною є підтримка виборцями Януковича в Києві (6%) та Північно-Західному регіоні (2%).

Лідер комуністів Петро Симоненко міцно посідає третє місце, яке, найімовірніше, і отримає в першому турі голосування. У червні його рейтинг становив 9%. Традиційно найвищою є електоральна підтримка у східних регіонах: Південно-Східному (26%), Східному (13%), Південному (11%) і в Криму (13%).

На відміну від Януковича Петро Симоненко не має перспектив зростання виборчого рейтингу, оскільки його електорат вельми обмежений – це люди літнього віку, які проживають переважно на Сході і в Криму. Цей електорат вже визначився на користь Симоненка, проте восени, після підвищення пенсій, можливе перетікання частини цього електорату до Януковича.

Олександр Мороз, який недавно оголосив про свій намір брати участь у виборах, має відчутну підтримку електорату лише у Центральному (14%) та Північно-Східному (13%) регіонах. Проте мінімальною є його підтримка і на Заході, і на Сході України. Загальний рейтинг у червні становив 5%.

Таблиця 3. Голосування населення України на президентських виборах, якби вони відбулися наступної (на час опитування) неділі, %¹⁰

	Листопад 2003	Грудень 2003	Січень 2004	Лютий 2004	Березень 2004	Квітень 2004	Травень 2004	Червень 2004
Віктор Ющенко	22	23	24	24	24	22	26	27
Віктор Янукович	9	9	10	7	12	16	17	18
Петро Симоненко	14	13	10	10	11	10	10	9
Олександр Мороз	5	6	5	5	7	5	5	5
Юлія Тимошенко	5	6	6	4	4	4	4	5
Георгій Кирпа	–	–	4	4	2	4	2	3
Сергій Тігіпко	2	2	2	2	2	1	2	2
Наталя Вітренко	4	4	3	3	2	2	2	2
Віктор Медведчук	3	3	2	1	1	1	1	1
Володимир Литвин	1	2	1	1	1	1	1	0
Леонід Кучма	–	–	–	13	8	7	–	–
Інший	3	1	8	1	0	1	–	2
Проти всіх	0	0	7	5	6	4	5	6
Не брали б участі в голосуванні	13	11	6	5	7	6	6	5
Не визначилися	19	22	16	15	13	15	15	13

Велика частина виборців не визначила своєї позиції щодо ймовірного дво-бою Юшенка та Януковича в другому турі. Отже, перебіг виборчої кампанії та позиція ЗМІ будуть вирішальними.

Динаміка електоральної підтримки Юшенка та Януковича в другому турі (див. ТАБЛИЦЮ 4) засвідчує, що розрив між ними, який до квітня постійно зменшувався, за травень–червень суттєво збільшився і становив у червні 9 пунктів на користь Юшенка. Він мав 40% голосів проти 31% в Януковича.

Ющенко збільшує відрив у другому турі

У другому турі Ющенко має очевидну перевагу в Києві (73%), Західному (71%), Центральному (63%), Північно-Західному (62%), Південно-Західному (48%) та Північному (40%) регіонах. Майже паритет, з деяким переважанням підтримки Юшенка, спостерігається у Північно-Східному регіоні (37% – за Юшенка і 30% – за Януковича).

Янукович у другому турі набирає більше, ніж його суперник, передусім у Східному (59%), Південному (41%), Південно-Східному (38%) регіонах і в Криму (39%).

Вирішальне значення для результату другого туру матиме перерозподіл голосів від кандидатів першого туру. У червні він змінився.

Це передусім стосується виборців Петра Симоненка та Олександра Мороза. Якщо у травні голоси від Мороза переходили до Юшенка і Януковича приблизно у співвідношенні 1:2 на користь Януковича, то в червні навпаки – 2:1 на користь Юшенка. Щоправда, така нестабільність свідчить переважно про несформованість позицій прихильників Мороза в разі його відсутності у виборчих списках. Зміни сталися і в преференціях виборців Симоненка: якщо місяць тому вони майже беззастережно віддавали свої голоси в другому турі Вікторові Януковичу, то зараз ця перевага виражається у співвідношенні 1:1,5.

Можливо, вплив на це розчарування в Януковичу прихильників лівих є реакцією на підвищення цін на продовольчі товари. В остаточній позиції цих виборців чималу роль відіграє те, чи зможе оголошене на вересень підвищення пенсій і зарплат компенсувати підвищення цін, неминуче за умов зростання цін на пальне.

Існує суттєва регіональна відмінність у ступені визначеності другого туру. Найбільш визначені щодо голосування в другому турі є регіони, де найбільшою є підтримка Юшенка – Київ, Західний, Південно-Західний регіони. Єдиний виняток – Північно-Західний регіон, де невизначеність щодо другого туру висока, як і готовність проголосувати проти обох кандидатів. Найменш визначеними щодо голосування в другому турі є Південно-Східний, Південний регіони і Крим. Там же найбільша частка тих, хто готовий проголосувати проти обох кандидатів. Це пояснюється передусім підвищеною часткою в цих регіонах прибічників лідера комуністів Симо-

¹⁰ Опитування проводили компанія “Тейлор Нельсон Софрез” і Фонд “Демократичні ініціативи” 30 жовтня – 6 листопада, 29 листопада – 5 грудня 2003 року та Фонд “Демократичні ініціативи” спільно з фірмою СОЦІС 26 грудня 2003 року – 5 січня 2004 року, 1–8 лютого, 1–10 березня, 1–12 квітня, 29 квітня – 6 травня та 27 травня – 4 червня 2004 року. Вибірка репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками в усіх регіонах України. Щоразу було опитано по 1 200 респондентів. Похибка репрезентативності – у межах 3%.

ненка, для яких обидва кандидати – і Ющенко, і Янукович – неприйнятні. Позиція цих виборців буде зрозуміла восени, коли почнуться масові підвищення зарплат і пенсій. Питання про результат другого туру залишається відкритим.

Таблиця 4. Голосування в другому турі, якщо противниками будуть Віктор Ющенко та Віктор Янукович, %¹¹

Варіанти вибору	Лютий 2004	Березень 2004	Квітень 2004	Травень 2004	Червень 2004
За Віктора Ющенка	40	39	36	37	40
За Віктора Януковича	23	28	33	31	31
Проти обох	13	12	10	12	12
Не визначилися	17	13	14	13	10
У виборах не братимуть участі	8	7	7	7	7

¹¹ Опитування проводили Фонд “Демократичні ініціативи” спільно з фірмою СОЦІС 1–8 лютого, 1–10 березня, 1–12 квітня, 29 квітня – 6 травня та 27 травня – 4 червня 2004 року. Вибірка репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками в усіх регіонах України. Щоразу було опитано по 1 200 респондентів. Похибка репрезентативності – у межах 3%.

ЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Період піднесення української економіки розпочався 2000 року. Його початок зумовила фінансова стабільність, сприятлива кон'юнктура на зовнішніх ринках і високий врожай зернових. Адаптація населення до нових економічних умов, що тривала впродовж дев'яностих, позитивно позначилася на економічній активності початку XXI століття. Попри низький врожай економіка 2003 року зросла на рекордні 9,4%.

2004 року триває період високих цін на зовнішніх ринках і бурхливий розвиток внутрішнього ринку. У січні–травні 2004 року економіка зросла, за попередніми даними Держкомстату, на 11,3%. Темпи зростання в травні трохи сповільнилися за рахунок меншої, ніж у попередніх місяцях, динаміки у промисловості й будівництві.

Промислове виробництво швидко збільшується передусім завдяки сприятливій зовнішній кон'юктурі на метали та хімічну продукцію. 2004 року ще більше пошавилося машинобудування, що знаходить покупців на свою продукцію і на зовнішньому, і на внутрішньому ринках. У травні 2004 року промисловість зростала повільніше, ніж у квітні: меншими темпами збільшувалося виробництво чавуну та сталі, машин (кранів, тракторів, пресів, залізничних локомотивів). Ми пов'язуємо зниження темпів зростання з розширенням ЄС. Напередодні дати розширення експорт до країн – нових членів ЄС збільшився, а після приєднання – різко впав.

Приплив прямих іноземних інвестицій¹² (ПІІ) в Україну збільшується. 2003 року ПІІ становили рекордні 1,4 млрд. доларів США, а за п'ять місяців 2004 року – 620 млн. доларів США. Пошавлення завдячує загальному економічному розвитку України, фінансовій стабільності, виконанню планів приватизації 2003 і 2004 року, наближенню кордонів ЄС до України.

Інфляція споживчих цін у січні–травні 2004 року становила 3,6%. У травні антиінфляційні зусилля уряду не були ефективними через ажітаж на ринку пального. Наслідки бензинової кризи повністю знайшли відображення в офіційній статистиці: пально-мастильні матеріали з початку року подорожчали на 36,8% (навіть більше, ніж за оцінками незалежних експертів).

Різде подорожчання пального спричинило майже половину приросту інфляції в травні (0,7%). Бензинова криза позначилася на ціні деяких продовольчих товарів: подорожчали м'ясо, цукор, крупи і фрукти. Наслідки травневого ажітажу на ринку пального проявлятимуться і в наступних місяцях: подорожчання пального поступово призводитиме до збільшення цін на споживчі товари, в яких пальне становить вагому частку витрат (сільськогосподарські продукти, транспортні послуги, будівництво).

Експорт товарів зростає швидше за імпорт. Відбувається інтенсивне нарощування позитивного сальдо поточного рахунку платіжного балансу. Проти січня–травня 2003 року сальдо збільшилося втричі. У травні порівняно з квітнем експорт товарів до країн, що приєдналися до ЄС, впав на 28%.

Темпи зростання реальних наявних доходів українців 2003 року сповільнилися до 7,8% переважно через прискорення інфляції та невелику кількість урядових рішень, спрямованих на підвищення соціальної до-

У січні–травні економіка зросла на 11,3%

Бензин за п'ять місяців подорожчав на 37%

Доходи населення зростають рекордними темпами

¹² Чисті ПІІ – прями іноземні інвестиції в Україну мінус прями інвестиції резидентів України за кордоном.

помоги громадянам. Від початку 2004 року реальні наявні доходи населення почали зростати швидше і за січень–квітень 2004 року збільшилися на 14,7%. Такий результат дало економічне піднесення, підсилене активними соціальними виплатами напередодні виборів. Головними чинниками зростання доходів населення стали: 1) збільшення заробітної плати, 2) підвищення пенсій і 3) зменшення ставки податку з доходів громадян.

Завдяки високим темпам зростання доходів і порівняно високим очікуванням населення щодо їх подальшого зростання¹³ швидко збільшується приватне споживання. За нашою оцінкою, споживання у січні–травні 2004 року в реальному вимірі збільшилося на 10,9% порівняно з відповідним періодом минулого року. Високі темпи споживання сприяють швидкому зростанню у секторі роздрібної торгівлі та ресторанного господарства: на 22,3% за п'ять місяців 2004 року.

2003 року Зведений бюджет виконано за доходами лише на 99,8% плану, хоча ВВП зріс набагато більше, ніж це було передбачено в плані бюджетних надходжень. Причинами невідповідності загальноекономічних темпів зростання і темпів зростання доходів бюджету були низькі надходження від податку на додану вартість, великі обсяги податкових пільг і збільшення податкового боргу.

За підсумком п'яти місяців 2004 року частка податкових надходжень до ВВП менша, аніж торік. Така ситуація склалася внаслідок зниження ставок податків 2004 року. Менша частка податкових надходжень до ВВП свідчить про послаблення податкового тиску на громадян і підприємства. Водночас така ситуація показує, що зменшення ставок податків не призвело до швидкої легалізації неофіційної частини економіки. Існування податкових пільг, а також низька якість державних послуг перешкоджають досягненню мети податкової реформи – рівномірнішого розподілу податкового навантаження в суспільстві.

Таблиця 5. Доходи Зведеного бюджету, % ВВП

	травень 2002	травень 2003	травень 2004
Податкові надходження	21,9	23,5	19,8
Податок з доходів громадян	5,3	5,6	4,3
Податок на прибуток підприємств	4,4	5,6	4,5
Податок на додану вартість	6,6	6,1	5,5

Джерело: Державне казначейство. Розрахунки: "Політичний коментар"

У структурі видатків Зведеного бюджету за п'ять місяців 2004 року неабияк збільшилася частка поточних видатків, зокрема оплати праці працівників бюджетних установ і поточних трансфертів населенню. Це свідчить про підсилення соціальної спрямованості політики уряду 2004 року.

Частка державного боргу України у ВВП поступово скорочується (29,5% ВВП 2003 року). Це зумовлено зростанням ВВП швидшими за державний борг темпами. На 2003–2005 роки припадають піки виплат за основною сумою боргу. 2003 року та в першому півріччі 2004 року уряд успішно здійснив такі виплати.

¹³ Див. *споживчі настрої* за квітень 2004 року.

У червні Міністерство фінансів розмістило облігації внутрішньої державної позики на суму понад 700 млн. грн. (у січні–травні – 664,7 млн. грн.). Активізація внутрішніх запозичень відбувається у зв'язку з погашенням попередніх зобов'язань уряду і відповідним підвищенням попиту резидентів і нерезидентів на нові облігації державної позики. Збільшенню попиту на ОВДП сприяло також підвищення їхньої дохідності.

Ми передбачаємо, що 2004 року економічне піднесення становитиме 10%. Наш прогноз ґрунтується на очікуванні швидкого зростання промисловості (13%) з огляду на високі ціни українських металів і хімічної продукції на зовнішньому ринку, високі темпи споживання домогосподарств, збільшення інвестицій у виробництво. Ми прогнозуємо збільшення темпів державного споживання (12%) у зв'язку з підвищенням рівня пенсій і зарплат, а також соціальних виплат загалом напередодні виборів. Доходи бюджету 2004 року становитимуть 27% ВВП, а видатки – 28,5% ВВП. Ми передбачаємо, що фінансовий розрив бюджету буде профінансовано за рахунок надходжень від приватизації, план яких на 2004 вже перевиконано. Індекс споживчих цін 2004 року збільшиться на 6%.

Таблиця 6. Основні макроекономічні показники

Показники	2001	2002	2003	2004			Прогноз МЦПД на 2004 рік
				I–III	I–IV	I–V	
ВВП, ркз ¹⁴ , %	9,2	5,2	9,4	10,8	11,5	11,3	10,0
ВВП, млн. грн.	204 190	225 810	264 165	62 094	86 645	10 987	314 200
Валове нагромадження основного капіталу, ркз, %	6,2	3,4	15,8	...	—	—	14,0
Приватне споживання, ркз, %	9,0	9,0	12,1	...	—	—	12,0
Державне споживання, ркз, %	10,4	-6,7	16,0	—	...	—	12,0
Промислове виробництво, ркз, %	14,2	7,0	15,8	18,8	17,7	16,9	13,0
Сільськогосподарське виробництво, ркз, %	10,2	1,9	-10,2	-4,7	-3,2	-3,2	9,0
Роздрібний товарообіг, ркз, %	13,7	15,0	19,4	21,1	21,1	22,3	15,0
Експорт товарів FOB, кумулятивна зміна, %	11,6	10,4	28,5	45,2	49,3	...	14,0
Імпорт товарів CIF, кумулятивна зміна, %	13,0	7,6	35,6	39,2	34,0	...	16,0
Сальдо рахунку поточних операцій, \$ млн.	1 402	3 173	2 985	1 669	—	—	2 400
Чисті ПІІ, \$ млн.	769	688	1 411	310	—	—	1 600
Наявні доходи населення, ркз, %	—	17,8	5,8	12,8	14,7	...	7,5
Індекс споживчих настроїв ¹⁵	94,9	93,4	99,4	100,1	—	—	—
Середня нарахована заробітна плата, грн.	311,6	442,9	462,6	518,3	524,9	530,9	—
Середня нарахована заробітна плата, ркз, %	19,3	18,2	24,0	26,8	27,3	26,7	12,0
Безробіття, визначене за методологією МОП, %	11,1	10,1	9,1	...	—	—	9,0
Доходи Зведеного бюджету, % ВВП	26,9	28,0	28,5	28,1	28,2	28,2	27,0
Видатки Зведеного бюджету, % ВВП	27,2	27,3	28,7	26,1	27,4	26,8	28,5
Сальдо Зведеного бюджету (дефіцит (-), профіцит (+), % ВВП	-0,3	0,7	-0,2	2,0	0,8	1,4	-1,5
Індекс споживчих цін, %	6,1	-0,6	8,2	2,2	2,9	3,6	6,0
Індекс інфляційних очікувань населення ¹⁶	169,6	178,7	186,1	178,3	—	—	—
Грошова маса МЗ, зміна від початку року, %	41,9	41,8	46,5	6,4	10,6	15,1	38,0
Офіційний обмінний курс, середній за період, грн./\$	5,372	5,332	5,332	5,330	5,329	5,327	5,33

Джерела: Держкомстат, Казначейство, НБУ, МЦПД

¹⁴ ркз = реальна кумулятивна зміна.¹⁵ Сукупний індекс споживчих настроїв розраховується як середнє арифметичне окремих індексів. Значення індексу можуть змінюватися в межах від 0 до 200. Значення індексу дорівнює 200, коли всі громадяни позитивно оцінюють економічну ситуацію. Індекс дорівнює 100, коли частка позитивних і негативних оцінок однакова. Значення індексу більше 100 означає перевагу позитивних оцінок у суспільстві.¹⁶ Значення цього індексу може змінюватися в межах від 0 до 200. Значення індексу дорівнює 200, коли всі громадяни очікують зростання інфляції. Індекс дорівнює 100 в тому разі, коли кількість громадян, які очікують зростання інфляції, дорівнює кількості громадян, які очікують її зниження. Значення індексу більше за 100 означає перевагу в суспільстві очікувань щодо зростання інфляції.

МІЖНАРОДНИЙ ЦЕНТР ПЕРСПЕКТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ є незалежною дослідницькою організацією, яка має на меті впроваджувати в Україні концепцію та процедури публічної політики. Задля цього ми допомагаємо урядові та громадськості глибше усвідомити потребу аналізу варіантів політичних рішень, поглиблюємо ознайомленість з методиками їх вироблення й обговорення, а також інформуємо громадськість про можливі наслідки прийняття чи неприйняття кожного з варіантів. Особливу увагу Центр приділяє реформам, які втілює український уряд.

НАГЛЯДОВА РАДА

Голова

Богдан Гаврилишин

Члени ради

Джим Баун

Євген Бершеда

Інна Богословська

Мирон Василик

Анатолій Гальчинський

Станіслав Довгий

Юрій Єхануров

Ярослав Кінах

Анатолій Максюта

Стефан Мейсі

Віталій Мельничук

Світлана Огаркова

Лев Парцхаладзе

Стюарт Паперін

Сергій Романюк

Алекс Сундаков

Джон Тедстром

Олександр Чалий

Ігор Шумило

Віктор Ющенко